

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

URŠKA SLAVEC

Ljubezen v sodobnem slovenskem romanu

Diplomsko delo

Mentorica: red. prof. dr. Alojzija Zupan Sosič

Dvopredmetni študijski program prve
stopnje: slovenistika

Ljubljana, 2013

Izvleček

Za sodobni slovenski roman je značilna tradicionalna osnova, ki je preoblikovana z različnimi post/modernističnimi značilnostmi. Ena izmed njih je intimna zgodba, ki v ospredje postavlja ljubezensko tematiko, v kateri pa niso prisotni tradicionalni obrazci ljubezni in spolnih vlog. Ta vnaša v roman tudi homoseksualne motive in teme. Romani *Potovanje na konec pomladi* Vitomila Zupana, *Tek za rdečo hudičevko* Vinka Möderndorferja in *Ime mi je Damjan* Suzane Tratnik so vsi sodobni slovenski ljubezenski romani, v vsakem izmed njih pa je prisotna drugačna vrsta ljubezni. Ironija, s katero so prežeti, prikriva duševno stisko glavnih junakov.

Ključne besede: sodobni slovenski roman, sodobni slovenski ljubezenski romanu, ljubezen, erotika, homoerotika, ironija.

Abstract

Love in the Contemporary Slovene Novel

For Slovene contemporary novel is representative a traditional base, which is transformed with different post/modernistic characteristics. One of them is an intimate story which puts in the centre a theme of love, but in which are not present a traditional forms of love and gender roles, so in that way in the novel also brings a homosexual motifs and themes. The novels *Potovanje na konec pomladi* by Vitomil Zupan, *Tek za rdečo hudičevko* by Vinko Möderndorfer and *Ime mi je Damjan* by Suzana Tratnik are all contemporary Slovene romance novels, but in each of them is present a different type of love. The irony with which they are imbued conceals a mental distress of the protagonists.

Keywords: contemporary Slovene novel, contemporary Slovene romance novel, love, eroticism, homoeroticism, irony.

KAZALO

UVOD	4
SODOBNI SLOVENSKI ROMAN.....	5
LJUBEZEN V SODOBNEM SLOVENSKEM ROMANU	6
ANALIZA ROMANOV	8
VITOMIL ZUPAN: <i>POTOVANJE NA KONEC POMLADI</i> (ok. 1940, obj. 1972)	8
VINKO MÖDERNDORFER: <i>TEK ZA RDEČO HUDIČEVKO</i> (1996).....	10
SUZANA TRATNIK: <i>IME MI JE DAMJAN</i> (2001).....	13
IRONIJA	15
ZAKLJUČEK.....	17
VIRI	18
LITERATURA.....	18

UVOD

V svojem diplomskem delu bom raziskovala, kako je s prisotnostjo ljubezni v sodobnem slovenskem romanu in sicer, kaj je značilno zanjo, katere vrste ljubezni so prisotne, dotaknila pa se bom tudi vprašanja, kako je s subjektom in njegovo spolno identiteto. Zanimalo me bo tudi, katere so glavne značilnosti sodobnega slovenskega romana. Do teh ugotovitev bom skušala priti preko teoretične obravnave sodobnega slovenskega romana in ljubezenskega romana, pri čemer se v celoti navezujem na razprave Zupan Sosičeve.

V nadaljevanju bom analizirala tri sodobne slovenske ljubezenske romane, ki sem si jih izbrala ravno na podlagi tega, ker je v njih prisotna drugačna vrsta ljubezni. Tako bom analizirala *Potovanje na konec pomladi* Vitomila Zupana, *Tek za rdečo hudičevko* Vinka Möderndorferja in na koncu še roman *Ime mi je Damjan* Suzane Tratnik. Z interpretacijo teh romanov bom poskušala ugotoviti, kakšna vrsta ljubezni je prisotna v vsakem izmed njih in kakšen učinek ima ta na literarne osebe, njihove medsebojne odnose ter na dogajanje v romanu.

Na koncu diplomskega dela bom raziskala, kako je z ironijo, ki je skupna lastnost vseh treh romanov. Skušala bom ugotoviti, na kakšen način je zastopana v vsakem izmed njih.

SODOBNI SLOVENSKI ROMAN

Roman je z 20. stoletjem postal ena izmed najbolj priljubljenih in branih literarnih vrst. Vzrok za to so njegova prehodnost, nedoločljivost ter zmožnost sprejemanja novosti. Tako roman nima enotne zgodovine in vzorca z izjemo posameznih romanesknih žanrov. Edina njegova stalnica je romaneskni sinkretizem, v katerega se uvrščajo tri ravni sinkretizma, ki so večinoma prepletene: zvrstni, vrstni in žanrski sinkretizem. Zvrstni sinkretizem omogoča rahljanje, prekinjanje in preoblikovanje romana z lirizacijo, dramatizacijo in esejizacijo, vrstni vanj vnaša različne literarne vrste (na primer pesmi, dramatizirane odlomke, različne neliterarne prozne vrste), žanrski sinkretizem pa v romanu prepleta in spaja različne žanre (na primer ljubezenski, antiutopični in satirični roman). Z 90. leti se je število romanov v primerjavi z 80. skoraj potrojilo, v 21. stoletju pa nastaja še več romanov. K temu je pripomogla predvsem kersnikova nagrada, ki medijsko promovira najmanj pet romanov na leto. Vzrok za njegovo priljubljenost pa je tudi nagnjenost novodobnih bralcev k hedonizmu, zato jim odgovarja prevladujoča lastnost romana – zgodbenost. Ta bralcem nudi užitek (in ne ugodje) ob branju, ki je lažje, oni pa le »hlepijo« po novih informacijah o usodi glavnih literarnih junakov (Zupan Sosič 2006: 16–51). Literaturo berejo večinoma zgolj zaradi sprostitve in zabave.

Prevladujoč model najnovejšega slovenskega romana (1990–2005) je modificiran tradicionalni roman. Ta tradicionalno osnovo preoblikuje z različnimi modernističnimi in postmodernističnimi značilnostmi. Tradicionalnost ohranja s pregledno zgodbo, motiviranimi razmerji med literarnimi osebami in prepoznavnim kronotopom. Roman je kljub občasni lirizaciji in esejizaciji večinoma pripoveden. V njem so nanizani dogodki, ki s kronotopskimi in vzročno-posledičnimi razmerji gradijo zgodbo. V največji meri tradicionalni roman modificira žanrski sinkretizem, ki rahlja mejo med »visoko« in »nizko« literaturo ter teži k pisanju žanrske literature, tudi tiste, ki je necenjena (na primer kriminalk, znanstvene fantastike, grozljivk). K modificiranosti pa prispevata tudi prenovljena vloga pripovedovalca z ironično perspektivo in večji delež dinamičnih dialogov. Ena izmed prevladujočih lastnosti najnovejšega slovenskega romana je intimna zgodba. V ospredje so prišle »majhne zgodbe«, ki se navezujejo na ožje socialne skupine in osebno problematiko literarnih oseb, ter spodrinile »velike zgodbe«, katere namesto na intimni, gradijo na nacionalni identiteti. S konstrukcijo osebne identitete je povezana posebna postmoderna iskrenost – nova emocionalnost, ki ruši tipične moške in ženske vloge ter poudarja telesnost. Nastaja med novo

resnostjo in humorno-ironično ozaveščenostjo ter postmodernim spleenom (pasivni dolgčas postmoderne subjekta, ki je zagledan v novoveški hedonizem) (Zupan Sosič 2006: 26–44).

LJUBEZEN V SODOBNEM SLOVENSKEM ROMANU

Skupna značilnost sodobnega slovenskega romana je intimna zgodba, v kateri je ljubezen osrednja tema. V njej prisotna bivanjska problematika se ukvarja z vprašanji spolne identitete – medspolno komunikacijo, razmerjem med ljubeznijo in erotiko ter represivnostjo heteroseksualne matrice (Zupan Sosič 2006: 314). Sodobni slovenski roman ne vsebuje klasičnih obrazcev ljubezni. Motiv ljubezni večinoma nastopa kot hrepenenjski ideal in osebna vrednota, ki pa se v svetu izpraznjenih eksistenc sooči z usodnimi težavami. V njem se izrazito poveča število erotičnih motivov. Kljub temu da subjekt išče ljubezen, najde le hipne telesne, erotične stike, telo pa predstavlja zadnjo možnost komunikacije (Zupan Sosič 2006: 41).

Oznaka ljubezenski roman je dokaj problematična, saj ljubezenska tema navadno ne nastopa samostojno, ampak je tesno prepletena z drugimi temami. Problem nastane tudi pri poimenovanju, ki vključuje tri vrste romanov – ljubezenskega, erotičnega in pornografskega. Ljubezenske in erotične vrste romana ne moremo ostro ločevati. Čeprav so v ljubezenskem romanu stiki med zaljubljenici ponazorjeni z duhovnimi, čustvenimi in intelektualnimi prvinami, v erotičnem pa s telesnimi, je v obeh prisotno ljubezensko čustvovanje, emocionalno-intelektualna vez. Ravno tako je za obe vrsti značilna tudi fizična privlačnost med zaljubljenecema (Zupan Sosič 2003: 137–138). Pornografski roman se od erotičnega loči po prisotnosti emocionalno-intelektualne vezi, opisuje namreč le spolni stik z vidika seksualnosti in je tako del trivialne literature. Romaneski subjekt je ukinjen, saj postanejo večinoma pomembne le fizične lastnosti osebe (Zupan Sosič 2009: 139).

Čeprav velja ljubezensko čustvo za pozitivno, je bil tragični razplet ljubezenskih zvez zelo pogost pojav vse do 20. stoletja, ko se je začela uveljavljati ideja po hedonističnemu uživanju v tekstu. Pojavil se je poseben sodobni ljubezenski roman, ki vsebuje veliko skeptičnih, komičnih in ironičnih prizorov. Komika je oslabila patetično, zmanjšala heroično in prikrila tragično. Subjekti se zavedajo kratkosti prave ljubezni, zato ljubezensko slovo ni več tako resno. K temu pripomore tudi ironija, ki je prežeta s humorjem in je zato blažja. V ljubezenskem romanu je za subjekt vzpostavljanje identitetne integritete veliko bolj zapleteno

kot v romanih z drugačnimi temami, saj ima v tem žanru osrednjo vlogo spol. Do zapletov pride zaradi ostrih razlik v prikazovanju moške in ženske identitete (Zupan Sosič 2003: 139–140).

Sodobni slovenski roman se je spoprijel s težavami spolne identitete (ki se na primer kažejo skozi komunikacijsko blokado), tako da zavrača tradicionalne obrazce spolnih vlog in stereotipov (moški-don Juan, ženska femme fatale, ženska-temni kontinent in ženska-hišni angel) in vnaša v heteronormative tudi homoseksualne motive in teme. Kljub povečanju števila romanov s homoerotičnimi motivi jih v sodobnem slovenskem romanu še vedno ne srečamo veliko. Homoseksualnost je v romanih večinoma prisotna kot izjema ali vsiljena izkušnja (v približno enajstih romanih, tudi v romanu Vinka Möderndorferja *Tek za rdečo hudičevko*), v manjši meri pa se roman v celoti posveča problematiki spolne drugačnosti (v treh, tudi v romanu Suzane Tratnik *Ime mi je Damjan*) (Zupan Sosič 2006: 303–310). To bi lahko pripisali zaprtosti slovenske družbe pred sprejemanjem drugačnosti, še vedno je namreč v njej prisotnih veliko predsodkov do spolnih manjšin. Mogoče se zato tudi avtorji raje izogibajo takšnim temam.

ANALIZA ROMANOV

VITOMIL ZUPAN: *POTOVANJE NA KONEC POMLADI* (ok. 1940, obj. 1972)

Vitomil Zupan ostaja še vedno edini slovenski romanopisec, ki je svoj literarni opus v celoti prepojil z erotiko kljub temu, da se je ob koncu 20. stoletja povečalo zanimanje zanjo. Skupna lastnost njegovih romanov in najnovejših slovenskem romanov je intimna, »majhna« zgodba. Erotika je v njegovih romanih osrednja tema, osnovno gibalno in hkrati tipična pripovedna perspektiva, skozi katero poteka pripoved v celoti. Erotika preoblikuje tradicionalne poglede na ljudi, dogodke in stvari. Tako glavni junaki, ki so praviloma erotomani in skribomani, velikokrat v vlogi prvoosebni pripovedovalcev, literarne osebe delijo glede na značaj erotičnosti v dve skupini (seksualne in neseksualne) ter njihova dejanja vrednotijo po tem. Za njih je značilno tudi, da so heroično-pikareskni, izvir vitalističnega aktivizma jim predstavlja erotika. Zoper bivanjski absurd in letargičnost vsakdanjosti se borijo z vzklikom: »Živeti čez vse, nad vse, živeti!«. Pustolovščino poistovetijo z žensko, žensko z erotiko, erotiko s pisanjem ter pisanje z življenjem (Zupan Sosič 2004: 158–161). Tako se zgodi tudi v romanu *Potovanje na konec pomladi*, ko dijak Tajsji s pisanjem in pripovedovanjem o svojih erotičnih dogodivščinah v profesorju prebudi željo po nekonvencionalnosti.

Zupanovo literaturo je zelo težko ločiti od njegove osebne zgodbe in večina njegovih del je ravno avtobiografskih. Ima zelo avanturistično biografijo, zato je veliko bralcev poseglo po njegovi literaturi. Od ostalih slovenskih piscev se loči po tem, da erotiko doživlja romantično, kot nekaj bistvenega, preseženega in herojskega (Zupan Sosič 2004: 158–160). Romantično doživljanje erotike zasledimo tudi v njegovem romanu *Potovanje na konec pomladi*, saj v njem glavna junaka ljubezen opisujeta zgolj z duhovnimi, čustvenimi prvinami, za razliko od v nadaljevanju analiziranega romana *Tek za rdečo hudičevko* Vinka Möderndorferja, kjer prevladujejo telesne prvine.

V *Potovanju na konec pomladi* sta prisotna dva glavna junaka. Eden je prvoosebni pripovedovalec, neimenovani profesor slovenščine, ki ni zadovoljen s samim seboj, s svojim zakonom in poklicem. V sanjah in željah si je ustvaril svojo protipodobo, alter ego – dijaka Tajsija (ne izvemo ali je resnična oseba ali le izmišljotina profesorja), po katerem je pisatelj sprva naslovil roman. Profesor je že v prvi povedi romana izrazil željo, da bi bil rad Tajsji: »Zelo rad bi bil Tajsji.« Njegovo življenje občuduje zaradi polnosti, neugnanosti, divjosti in

očarljivosti ter sam koprni po neokrnjenem življenju živih ljudi (Kermauner 1972: 205–209). Sam je svojega življenja, ki je iz dneva v dan isto, že pošteno naveličan. Službo profesorja opravlja le zato, ker se mu ni uresničila želja, da bi postal literarni kritik. Naveličan je tudi večletne življenjske sopotnice Sonje, ki mu sproti oprošča njegovo nesramno obnašanje, ga doma vsak dan vdano pričakuje s kosilom in ima vonj po čebuli.

Sonja ga začne privlačevati šele, ko se vanjo zaljubi Tajsji (z njim se seznanila, ko mu prinese v branje svoje nenavadne (moderne) pripovedi). Skozi njegove oči jo prične doživljati idealizirano. Služi mu kot nekakšna posrednica za vstop v prikrito homoerotično razmerje, le s tem, da postavi most med sabo in njo, jo lahko ljubi (Zupan Sosič 2004: 166):

»Sonja! Ta me je po tolikih letih dolgočasje privlačevala z doslej neznanom silo. Tajsji je dvignil njeno vrednost. Tajsji je dejal, da ne more živeti brez nje. Tajsji je ugotovil, da Sonja omamno diši za ušesom. Tajsji blazno blazni zaradi Sonje« (Zupan 1972: 49).

V želji po spremembah se profesor pridruži Tajsiju na pivsko-erotičnemu potovanju. Tako Tajsji postane »profesor poželenja«, profesor slovenščine pa njegov učenec. Vendar Tajsji, za razliko od profesorja, o svojih erotičnih pustolovščinah zgolj pripoveduje (skozi roman ne izvemo, koliko jih je v resnici doživel). Tudi, če so Tajsijeve dogodivščine le laž, predstavljajo beg od resničnosti ter erotično vzpodbudo za profesorjevo strast. Ta predstavlja značilnega romanesknega moškega, ki je avanturist in žensko doživlja kot pustolovščino ter hrepeni po njej kot po novi igrači. En večer se spogleduje z Jakobino (Tajsijevo prijateljico), nekaj časa pa ima ljubezensko afero z Barbaro, ženo gospoda Ruška (prodajalec starin). Ti mu predstavljata konkretno telesni pol ženske, medtem ko pol idealne ženske zavzema njegova žena Sonja (Zupan Sosič 2004: 166–169). Čustva, ki jih čuti do nje, izpoveduje drugima dvema. Njej jih ne zmore izpovedati ali pa si jih mogoče ne upa, da ne bi v njenih očeh izpadel čudno, saj ga ni vajena kot romantika.

Vse profesorjevo vitalistično divjanje in napenjanje življenjskih sil predstavlja le nekakšen alkoholističen sprehod, ki vodi v banalno bruhanje in razmišljanje o smrtnosti, ki ga predstavlja le meditacija v mačku. Profesorjevo in Tajsijevo potovanje je v resnici brezsmiselno. Postalo je igra, potovanje iz ene vloge v drugo iz projekta v projekt. V romanu je prisoten nekakšen ljubezenski šestkotnik med profesorjem in Tajsijem, med njima ter Sonjo (profesor sili Tajsija na svojo ženo, da bi jo lahko bolj ljubil in da bi hkrati lahko ljubil Tajsija), med obema in Jakobino ter Barbaro. Vse ženske so le nekakšne prepreke v njunem odnosu, ki delajo njuno erotično igro bolj zanimivo, so le njuni stiki, saj ne smeta postati

neposredno telesna (Kermauner 1972: 211–213). Njun odnos je v mogočem homoerotičen – v romanu lahko zasledimo odlomek, v katerem tudi sam profesor pomisli na to:

»Tajsi me je privlačeval. Njegova govorica mi je bila kakor vino, ki opaja. /.../ Res je, da sem neprenehoma moral misliti nanj. Po Tajsijevem navodilu (da je spolnost gonilo naših čustev in dejanj) sem se že vpraševal, ali se ni nenadoma zganila v meni homoseksualna težnja. A to misel sem z razumljivim neugodjem zavrnil« (Zupan 1972: 40).

Celoten roman *Potovanje na konec pomladi* lahko razumemo kot eno samo spolno alegorijo, kot profesorjev problem s spolnostjo (Zupan Sosič 2004: 211). Ta problem se na koncu nekako razreši, saj njegova žena zanosi, sam pa zdrsne v meje konvencionalnosti, čemur se je skozi celoten roman na vso moč upiral.

VINKO MÖDERNDORFER: *TEK ZA RDEČO HUDIČEVKO* (1996)

Vinko Möderndorfer je avtor, ki v zadnjih letih postaja eden izmed najbolj samosvojih in plodnih piscev sodobnega slovenskega pripovedništva (A. Novak 1996: 198). Sam pravi, da prvo ob besedi *Literatura* pomisli na roman, saj ta predstavlja zvrst, ki je zmeraj živa, odprta za izzive in preizkuse vsake nove generacije. Tako je kot pisatelj vedno v iskanju teme za roman, vsa pisanja drugačne zvrsti literature so zanj le nekakšen trening (Bogataj 2000: 60). Pravi tudi, da se vsaka dobra zgodba v nadaljevanju prične pisati sama in osebe v njej zaživijo lastno življenje, to pomeni, da niso predvidljive. Nastajanje zgodbe primerja z biološkim procesom rojevanja, pobuda zanj pa dobi z naključji v vsakdanjem življenju. Möderndorfer velja za umetnika, čigar ustvarjalni opus je v Sloveniji eden izmed najbolj prepojenih z erotiko, pravi: »Osnovni princip iskanja ljubezni ali ukvarjanja z njo, na vseh ravneh, se mi zdi eno bistvenih vodil literature, romana pa še posebej« (Godina 2000: 60–61). Pri njem seks izžareva eros, s čimer se njegovo videnje močno razlikuje od načina delovanja seksa in erosa v sodobni družbi, ki slavi seks, ki je povsem izgubil eros (A. Novak 1996: 199).

Tek za rdečo hudičevko je prvoosebna izpoved gledališkega režiserja o lastni infantilni obsedenosti z na rdeče pobarvano ljubico Ireno, ki ga je zapustila. Infantilni zato, ker je pripovedovalec prepričan, da le z njo nekaj pomeni, brez nje pa je nihče. Ko ostane brez nje, se ukvarja le še z obsesivnim iskanjem pobeglega objekta poželenja (Matajč 1996: 165). Uvodni motiv slovesa sproži junakovo eksistencialno krizo, ki nato retrospektivno pripoveduje o »teku« za Ireno. Pripovedna tehnika je razgibana in preskakuje iz prvoosebne v

vsevedno perspektivo, meša sedanjost s preteklostjo, vnaša dialoge, tok zavesti in prepleta žanre (Zupan Sosič 2003: 142). Pisec pa enkrat z melanholičnim razumevanjem, drugič z ironično distanco sledi junakovemu teku za ljubico (Matajc 1996: 166). Junak se ne zmore »postaviti na noge«, dokler ne izve razloga za njen odhod, do takrat pa se ukvarja le še s tem in jo na trenutke že kot poblaznel išče. Pri tem trpi njegova služba (direktorju gledališča se zlaže, da si je poškodoval nogo), zanemarja osebno higieno, zavrača druge ženske (Sidro tudi udari, ko se mu skuša približati), gre celo tako daleč, da grozi Ireninemu domnevnemu ljubimcu s pištolo.

Irena je predstavljena kot usodna ženska, femme fatale. Pripovedovalca fascinira že iz gimnazijskih časov, že takrat je s svojimi rdečimi lasmi burila moško domišljijo. Od njega je nekaj let starejša, ranljiva le v spanju, drugače pa »domina« (pod nenehnim samonadzorom), neposredna, izzivalna in vsestransko pohotna ženska (Matajc 1996: 166). Točno ve kaj hoče in si to tudi vzame, ne ozira se na »primernost« želje:

»Irena se je ljubila, kot da ustvarja svet. Že koj prvič, ko sva bila skupaj, je segla za moje hlače in direkt pod trebuh ter si vzela, kar si je poželega. Tudi zaradi tega sem jo imel takoj za žensko svojih sanj« (Möderndorfer 1996: 20).

Skozi roman se Irena ves čas upira konvencionalnosti – barva si lase na rdeče, upira se tradicionalnemu partnerskemu življenju itd. Vrhunec upora konvencionalnosti predstavlja njen odpor do zakonske postelje, ki je bila tudi povod za splav. Vzrok za to upiranje je mogoče komunikacijska blokada s starši, ki je posledica incestualnega razmerja z očetom v otroštvu, o katerem je v romanu zgolj nekajkrat namignjeno. O njem Irena ne govori niti s svojim partnerjem, kar kaže na komunikacijsko blokado tudi med njima, ki je sicer vseskozi prisotna v njunem razmerju. Motiv incestualnega razmerja in posledično komunikacijska blokada sta prisotna tudi v romanu Suzane Tratnik *Ime mi je Damjan*.

V romanu *Tek za rdečo hudičevko* pa po drugi strani zasledimo neskončno sproščenost in svežino pri opisovanju seksualnega življenja. Opisi so naturalistični in nabiti s poetično energijo (Möderndorfer 1996: 199). Pri seksu glavna junaka veliko eksperimentirata z erotičnimi pripomočki, eden drugemu dovolita spolne odnose z drugimi, poskusita seks v troje, nenavadno je njuno uprizarjanje posilstva in še marsikaj drugega:

»Izmišljala sva si vse mogoče. Se imela vsepovsod. Nekoč sredi poletja celo v Moderni galeriji. Zunaj vročina popoldneva, v galerijskih sobah pa hlad in prostrana molčečnost. Kar

tam sva se odzad vtaknila drug v drugega, za skulpturami sva zasopla ...« (Möderndorfer 1996: 47).

Čeprav je humor v romanu stalno prisoten, ima pripoved tudi čustveni naboj, saj gre za krvavo resno ljubezensko dramo, ki oba junaka privede na rob življenja in smrti (A. Novak 1996: 199). Irena ga je zapustila nenadoma in brez pojasnila, tako jo obupano in včasih maščevalno išče in želi priti do ugotovitve, zakaj ga je zapustila. Smisel tega »teka za rdečo hudičevko« je to, kar že na začetku romana pripovedovalcu namigne stari »čiča«: uloviti sebe, najti sebe. Junak na koncu svoje neizpolnjeno hrepenenje prenese v ustvarjanje gledališke predstave, ki ga, kot kaže, edino lahko vzpostavi kot dozorelega (Matajč 1996: 167): »Ko sem tekkel za njo sem lovil sebe. Iskal sem jo, pa sem našel čisto nekaj drugega« (Möderndorfer 1996: 182). Kljub kritiki ženskega sveta je pripovedovalčeva simpatija na njihovi strani. Čeprav ima Irena resno bolezen – rak ali pa mogoče prav zaradi nje odločno prekine neustrezno zvezo, medtem ko se moški od nje ne zmore dostojno posloviti (Zupan Sosič 2006: 296). Tudi tu se pokaže avtorjevo zavračanje spolnih stereotipov, saj Ireno predstavi kot močno, aktivno žensko, njenega izbranca pa kot pasivnega, pretirano čustvenega in se mu kot takemu posmehuje.

Ravno tako kot v romanu *Potovanje na konec pomladi* je tudi v tem prisotna homoerotična motivika. Gej je profesor na slovenistiki, ki ga ljubosumni pripovedovalec predstavi kot poženščenega. Sam pripovedovalec pa se ustraši, da je imel homoerotično izkušnjo v pijanosti s tujdržavljskim mladeničem. Pisatelj se v ironiziranemu kontekstu ne posmehuje spolni manjšini, ampak glavnemu junaku, ki celoten roman »teče« za rdečelaso ljubico (Zupan Sosič 2006, 320–321). Posmehuje se tudi njegovemu živčnemu umivanju po domnevnem spolnem odnosu z moškim in obisku pri Sidri, katerega poved je bila želja, da bi se zopet počutil kot pravi moški.

SUZANA TRATNIK: *IME MI JE DAMJAN* (2001)

Ime prozaistke Suzane Tratnik, ki je leta 2007 prejela nagrado Prešernovega sklada za pisateljsko delo, lahko v sodobni slovenski književnosti zasledimo vedno pogosteje. Je dolgoletna aktivistka lezbičnega gibanja in sourednica ter izdajateljica ene redkih lezbičnih publikacij v Sloveniji – *L, zbornik o lezbičnem gibanju na Slovenskem 1984–1995*. Z namenom, da bi detabuizirala lezbično temo, so nekatera njena dela napisana kot pripovedi lezbične aktivistke, pri čemer podira vsakršne spolne stereotipe (Borovnik 2007: 78), kar je skupna značilnost avtorjev sodobnega slovenskega romana. V slovenskem književnem prostoru velja za prvo in edino avtorico lezbičnega romana. Sama pravi, da lezbična pisava ni avtobiografski zapis izkušenj posameznice, ampak je poskus umeščanja teh izkušenj. Tako se v teh izkušnjah prepoznavajo in se z njimi identificirajo tudi manjšinske skupnosti (Jarh Ciglar 2001: 46–54). Na ta način se predstavniki teh manjšin počutijo manj izključene iz družbe in si lažje priznajo svojo »drugačnost«.

Suzana Tratnik je v literaturo uvedla nov lik, osebo, ki je transseksualno usmerjena – moškega v ženskem telesu. Takšna oseba je tudi glavna oseba v romanu *Ime mi je Damjan*, kateri velja tudi za prvi slovenski roman z lezbično tematiko (Borovnik 2007: 82). Damjanov biološki spol je ženski, vendar je prevzel družbenospolno vlogo moškega, ker se v njej bolje počuti. Že v naslovu romana je poudarjena njegova »prava« spolna identiteta, o njegovi biološki drugačnosti pa izvemo šele v drugi polovici romana.

Roman *Ime mi je Damjan* je prvoosebna pripoved glavne moške osebe, ki je član terapevtske skupine za samopomoč. Sestavlja ga devet poglavij, vsako od njih ima uvod, ki je terapevtski zapisnik o Damjanu. Srečanja v terapevtski skupini predstavljajo okvirno zgodbo romana, z nekaj vložnimi, ki govorijo o tem, kakšen je vzrok, da je Damjan član skupine (Borovnik 2007: 82). Ravno tako kot v prejšnjih dveh romanih, je tudi v tem prisotna komunikacijska blokada. Ta je v tem romanu tako močna, da mora Damijan na zdravljenje, saj ne najde več stika z okolico (Zupan Sosič 2006: 328). Vzroki za komunikacijsko blokado, družinsko oddaljitev so nerazdružljivo povezani z Damjanovo nevrotičnostjo, ki ima dva izvora. Prvi izvor nevrotičnosti je njegova spolna drugačnost, saj je Damjan v resnici ženska, ki samega sebe čuti kot moškega, česar njegova družina noče sprejeti. Drugi izvor odtujitve in nevrotičnosti je nerazumevanje z očetom zaradi incestualnega razmerje v zgodnje otroštvo, ki je v romanu le nakazano (Zupan Sosič 2011: 53):

»Moja kariera pridnega otroka se je kaj hitro končala, čim se me foter ni smel več dotikati, nisem bil več priden. /.../ Zato sem bil raje čim manj v fotrovi družbi in nisem prav rad govoril z njim. Po tistem, kar sem doživljal v otroštvu, se v njegovi bližini nikoli več nisem počutil dobro« (Tratnik 2001: 129–130).

Uteho in pozabo na domače konflikte Damjan najde v lokalih, tudi gejevskih in lezbičnih, kjer se ob popivanju veliko družijo z vrstniki. Le podkrepjen z alkoholom se namreč počuti samozavestnega in lahko komunicira s puncami ter ima z njimi tudi spolne odnose. Torej si svoja lezbična nagnjenja dalj časa upa izraziti zgolj pod vplivom alkohola, ko pa se zjutraj prebudi ob ženski, mu zopet postane nelagodno. Kljub tej silni zadržanosti pa njegovo celotno obnašanje in zunanji videz ne dajeta dvomiti o tem, da ne bi bil moški. V osnovni šoli so ga celo zamenjevali z njegovim starejšim bratom, saj sta imela isti stil oblačenja in podobno obnašanje. Kot fant je bil vseč več puncam, med drugimi tudi dvema srednješolkama v terapevtski skupini. Po fizični moči pa ni nič zaostajal za očetom, enkrat ga je celo mama morala prositi, da mu naj prizanese in ga spusti iz prijema.

Skozi roman bralci spremljamo njegovo bivanjsko tesnobo in vsaj polovico romana ne moremo določiti njegove spolne identitete. Šele v drugi polovici romana izvemo tudi, da je njegovo rojstno ime Vesna, ki si ga je kasneje spremenil v Damjan. Sprememba imena je vzrok za še bolj konfliktno družinsko ozračje (Zupan Sosič 2006: 328). Da je ženska, ujeta v moškem telesu, razberemo iz raznih dogodkov v romanu na primer, ko je dobil vnetje jajčnikov in so se medicinske sestre začudeno spogledovale češ, da kako ima lahko on vnetje jajčnikov, saj je vendar kot moški.

Damjan svoj spol razume drugače in kljub temu da je moški v ženskem telesu, se ne šteje v nobeno spolno manjšino. Ironičen je tudi do transvestitov in lezbijk (Zupan Sosič 2006: 329), čeprav se z njimi veliko družijo:

»Res ne vem, kaj je tem lezbijkam, kaj, hudiča, se grejo. Jaz že nisem takšen, to sem že večkrat poudaril in tudi na meni se vidi, da ne maram odvečnih zapletov. Jaz se počutim normalno. Sploh ne štekam tistih žensk, s katerimi se družijo Nela, in same sebi pravijo lezbijke – kot da jih že drugi ne bi dovolj zmerjali« (Tratnik 2001: 109).

Skozi roman nekaj časa opazujemo ljubezensko zvezo z njegovo prvo punco Nelo, ki je prva ženska, s katero se lahko sproščeno pogovarja in je z njo intimen tudi v treznem stanju. Vendar se njuna zveza do konca romana konča, mogoče je vzrok to, da Damjan ni pripravljen na nobene spremembe in preobrazbe, saj si je vseč takšen, kakršen je.

IRONIJA

Ena izmed najpomembnejših modifikacij tradicionalnega romana, ki je prevladujoči model najnovejšega slovenskega romana (1990–2005), je spremenjena vloga pripovedovalca, predvsem njegova ironična perspektiva. Značilni so številni ironični napotki o tekstu, ki zaustavljajo in poglobljajo pripoved (Zupan Sosič 2003: 50–51). Ironija pripovedovalca je prisotna tudi v vseh treh obravnavanih romanih, vendar na različne načine.

Potovanje na konec pomladi je ironičen roman, je tako rekoč spis skoraj popolnega posmeha. Ta posmeh je namenjen družbi in človeku v njej, ki je majhen, strahopeten, smešen in minljiv (Kermauner 1972: 198). Ironična razdalja je vzpostavljena do vseh pripovednih prvin: kronotopa, zgodbe, karakterizacije, pripovedovalca in perspektive (Zupan Sosič 2004: 169). V romanu lahko opazimo ironijo potovanja in pomladi, ki naj bi veljala za nekaj pozitivnega, začetek novega, v pripovedi pa se zgodi nasprotno – Tajsji in profesor potujeta po gostilnah. Profesor se ves čas, še posebej pa v pijanosti, posmehuje konkretnim meščanom, predvsem Tajsjijevi materi in stricu. Tajsji mu na primer pove, da njegova mati nosi okrog vratu le tri prave bisere, stric pa se udeležuje pogrebov ljudi plemenitega rodu, tudi tistih, ki jih ne pozna. Na koncu se izkaže, da je lagal. Posmehuje se celo svoji ženi Sonji, izvzame le Tajsija. Sicer je profesor sam najhujši malomeščan, ki se v želji po svobodnem in polnem življenju za kratek čas takšnemu življenju izmakne – naredi nekaj škandalov in si s tem ogrozi družbeno eksistenco, vendar nato vse popravi in se vrne v stare tirnice kot družinski oče ter spoštovan šolnik. Tej vrnitvi v malomeščanstvo se avtor posmehuje (Kermauner 1972: 197–198). Profesor je predstavljen kot vitalističen junak, ki kljub silnemu trudu ne uspe izstopiti iz kroga konvencionalnosti, kar avtor prikaže na ironičen način.

Tudi roman *Tek za rdečo hudičevko* je poln komičnih in ironičnih prizorov. Avtor že s podnaslovom ljubavni roman izpostavi ironično perspektivo, ki sicer tragično ljubezensko zgodbo varuje pred zdrsom v melodramatičnost (Zupan Sosič 2003: 141). Pripovedovalec se skozi cel roman posmehuje neuspešnemu teku za Ireno, ki jo ironično poimenuje rdeča hudičevka. Ironizira nekatere attribute spolne identitete, kot so na primer rdečelaska-erotični stroj, izkušena nedolžna ženska kot moški ideal, moška občutljivost in tekmovalnost pri doživljanju orgazma, katere posledica je žensko hlinjenje spolnega užitka (Zupan Sosič 2006: 295). Vendar čeprav pripovedovalec z veliko ironije in avtoironije opisuje svoje ljubezensko trpljenje, nam je kljub temu odprt pogled v njegovo eksistencialno krizo, v katero ga pahne

banalno dejstvo, da ga je ženska, s katero sta bila pet let v srečni zvezi, nenadoma in iz neznanih razlogov zapustila (A. Novak 1996: 199). Po eni strani mu ironija služi zgolj kot sredstvo, s katerim prikrije osebno stisko, po drugi pa kot posmeh lastni čustveni zaslepljenosti, ki ga je vodila v iskanje bivše punce.

Pripovedovalec v Romanu *Ime mi je Damjan* svoje življenje opisuje s humorno-ironične perspektive. Vendar skozi roman spoznavamo, da se za tem humorjem in ironijo skrivajo zapletene stvari iz njegovega življenja, ki jih ne more ali ne želi povedati in jih omenja kot kepo v želodcu ali grlu, ki se pojavi, ob misli na očeta (Zupan Sosič 2011: 53). Na humorno-ironični način opisuje osebne težave s spolno identiteto in težave, ki temu sledijo. Tako opisuje tudi odločitev za spremembo imena, ki je v vsakdanjem življenju uradna in zelo resna zadeva:

»Saj je bil vse skupaj en hec. Enkrat mi je ena v diskaču rekla, da bi se rada poljubljala z mano, ker sem lušten kot kakšen Damjan. Ne vem sicer dobro, kdo je bil tisti lepotec Damjan in kaj je mislila povedati s tem, a zazdelo se mi je, da bi mi življenje teklo bolj gladko, če bi mi bilo ime Damjan« (Tratnik 2001: 7).

Ravno tako kot pripovedovalec v *Teku za rdečo hudičevko*, skuša tudi Damjan svojo osebno stisko in težave prikriti s humorjem in ironijo.

ZAKLJUČEK

Sodobni slovenski roman je v 90. letih postal najbolj priljubljena literarna vrsta, k čemur je pripomogla njegova prehodnost, nedoločljivost in odprtost za spremembe. Zanj je značilno tudi prepletanje različnih zvrsti, vrst, žanrov in prevladujoča lastnost – zgodbenost. Sodobni slovenski roman ima sicer tradicionalno osnovo, vendar je preoblikovan z različnimi post/modernističnimi značilnostmi, v največji meri z žanrskim sinkretizmom.

Po krajši raziskavi sem prišla do zaključka, da je dobila ljubezen v sodobnem slovenskem romanu osrednje mesto, saj postane pomembna intimna, osebna zgodba posameznika. Oznaka ljubezenski roman vključuje še erotični in pornografski roman. Delež erotičnih motivov se je izrazito povečal, saj literarna oseba kljub iskanju ljubezni najde le hipne telesne stike. S težavami spolne identitete se sodobni slovenski ljubezenski roman spoprijema tako, da zavrača klasične obrazce ljubezni in spolnih vlog ter v romane vključuje tudi homoerotične motive in teme.

Z analizo treh ljubezenskih romanov sem ugotovila, da je v vsakem izmed njih prisotna drugačna vrsta ljubezni. V *Potovanju na konec pomladi* Vitomila Zupana lahko profesorjevo ljubezen do žene opredelimo kot romantično, saj jo po dolgih letih skupnega življenja in zdolgočasnosti prične doživljati idealizirano. Nasprotno je v *Teku za rdečo hudičevko* Vinka Möderndorferja, kjer v opisovanju ljubezenske zveze med glavnima junakoma prevladujejo telesne prvine, kar je značilno za erotično ljubezen. V romanu *Ime mi je Damjan* Suzane Tratnik pa smo priča homoerotični ljubezni glavnega junaka, ki se je rodil kot ženska.

Ironična perspektiva pripovedovanja je prisotna v vseh treh romanih, v katerih so pripovedovalci hkrati tudi glavni junaki. Z ironičnim pripovedovanjem skušajo prikriti osebno duševno stisko. Profesor v *Potovanju na konec pomladi* z njo skuša prikriti nezadovoljstvo nad samim seboj, službo in zakonom, junak v *Teku za rdečo hudičevko* pa eksistencialno krizo ob odhodu dolgoletne partnerice. V obeh romanih je avtor ironično posmehljiv do junakov. V romanu *Ime mi je Damjan* glavni junak z ironijo in humorjem poskuša prikriti osebno stisko zaradi družinskega zavračanja njegove »drugačnosti«, ki pa vseeno pride na dan s komunikacijsko blokado in pijančevanjem.

VIRI

Möderndorfer, Vinko: *Tek za rdečo hudičevko*. Maribor: Obzorja, 1996.

Tratnik, Suzana: *Ime mi je Damjan*. Ljubljana: Škuc, 2001. (Zbirka Lambada).

Zupan, Vitomil: *Potovanje na konec pomladi*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1972.

LITERATURA

A. Novak, Boris: Ljubezen kot bolečina – spremna beseda. V: Möderndorfer, Vinko: *Tek za rdečo hudičevko*. Maribor: Obzorja, 1996.

Bogataj, Matej: Na svetu sem zato, da poiščem zgodbo. Intervju z Vinkom Möderndorferjem. *Literatura* 2000, št. 109/110, 55–73.

Borovnik, Silvija: Razbijanje stereotipov v prozi Suzane Tratnik. *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko, 2007 (Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 43). 78–85.

Jarh Ciglar, Barbara: *Lezbična ljubezen v sodobnem slovenskem romanu*. Jezik in slovstvo, 2011, št. 5–6, 39–56.

Kermauner, Taras: Ironično potovanje zaigranega človeka – spremna beseda. V: Vitomil Zupan: *Potovanje na konec pomladi*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1972.

Matajc, Vanesa: Čehov teče za Mašo. *Literatura* 1996, št. 61/62, 165–167.

Zupan Sosič, Alojzija: Družina v sodobnem slovenskem romanu. *Družina v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*. Ljubljana: oddelek za slovenistiko, 2011 (Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 47). 49–56.

Zupan Sosič, Alojzija: *Pregibanje okrog telesa*. Slavistična revija, 2004, št. 2, 157–178.

Zupan Sosič, Alojzija: *Robovi mreže, robovi jaza: sodobni slovenski roman*. Maribor: Litera, 2006.

Zupan Sosič, Alojzija: Zadrge odpetih poezij – spremna beseda. V: *V tebi se razraščam*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2009.

Zupan Sosič, Alojzija: *Zavetje zgodbe: sodobni slovenski roman ob koncu stoletja*. Ljubljana: literarno-umetniško društvo Literatura (zbirka Novi pristopi), 2003.

IZJAVA O AVTORSTVU IN SOGLASJE

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Soglašam tudi z objavo dela na spletnih straneh Filozofske fakultete.

Ljubljana, 13. september 2013

Urška Slavec